

Straníci, bezpartijní a nezávislí zastupitelé na českých radnicích*

DAN RYŠAVÝ, PAVEL ŠARADÍN**

Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Political Party Members, Non-members and Independents in the Czech Municipal Assemblies

Abstract: In the Czech Republic, associations of independent candidates play an exceptional role in local politics; in fact, members of such associations are the most common type of politician in the country. Even the large political parties do have enough members to put together candidate lists in most municipalities without the help of candidates not affiliated to any political party. This article demonstrates the cogency of distinguishing between two types of non-party politicians. First, there are politicians (candidates, councillors) who are not members of any political party but take advantage of the opportunity to run for them. Second, there are independents who run either independently or on the candidate lists of associations of independent candidates. While similar in many respects, there are also important differences between the two. Independents are more frequently women and people who before November 1989 were not members of the Communist Party. Compared to political party members, non-members are often elected on the basis of preference votes, but have smaller ambitions and often do not stand for re-election. A new finding is that a not insignificant number of political party members began their political career as independents, before joining a political party. The article draws on data from the international survey Municipal Assemblies in European Local Governance (MAELG), which concentrates on the recruitment, political careers, values, attitudes and working conditions of councillors in municipalities with a population over 10 000 inhabitants. In view of the importance of the size of the municipality, the Czech survey was expanded to include councillors from municipalities with a population between 3000 and 10 000 inhabitants.

Keywords: local government, Czech Republic, political party members, independents, independent lists, members of assemblies, local elections, municipality size.

Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 2010, Vol. 46, No. 5: 719–743

* Stať vznikla v rámci projektu „Proměny městských zastupitelstev v evropské perspektivě“ (GA ČR 403/08/421).

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: Mgr. Dan Ryšavý, Ph.D., Katedra sociologie a andragogiky, Filozofická fakulta Univerzity Palackého, tř. Svobody 26, 772 00 Olomouc, e-mail: dan.rysavy@upol.cz.

Úvod

„... Začnu ale nejprve komunální politikou, kde zastávám názor, že na obecní úrovni by nemělo jít o politiku, ale o konkrétní práci pro občany a město. Proto existuje napříč republikou mnoho různých koalic mezi různými stranami, a když město funguje, tak je to v pořádku a občany nezajímá, kdo je z které strany. Regionální politika se více blíží komunální politice než vládní. Nepřijímají se zde zákony, vykonává se zde množství úkolů státní správy a samospráva opět pracuje pro občany kraje...“¹

Následující studie se nezabývá tím, která města fungují dobře, která hůře a která špatně. Autory spíše zajímá to, „kdo je z které strany“ a kdo jsou lidé, kteří na českých radnicích zasedají bez stranických průkazů. Jak se liší ti, kteří jako bezpartijní kandidovali za politické strany, od těch, kteří nespojili své jméno s významnější politickou stranou? Je-li regionální politika bližší komunální politice než národní, proč o vstup do vyšších pater politiky uvažují prakticky jen členové stran? Může jít o stejnou „práci pro občany a město“ a nikoliv o politiku, jak ji vnímá pan senátor Vícha, v malé obci a statutárním městě? Nakolik si jsou podobní a v čem se odlišují lidé, kteří byli zvoleni k tomu, aby tuto práci vykonávali v různě velkých sídlech? Takové a podobné otázky si klade text, v němž klíčovou roli sehrávají velikost obcí a měst, členství v politických stranách či naopak nestranickost a volební legislativa. Jinými slovy tři faktory, které velmi podstatně ovlivňují to, kdo reprezentoval a reprezentuje české obce a města v posledních dvaceti letech.

Ačkoliv v zásadě platí stejná volební pravidla pro obce s padesáti obyvateli i velká města, v řádově různě velkých obcích vedou k utváření odlišných lokálních politických systémů.² Vzhledem k velkému počtu obcí a relativně malému počtu členů politických stran je nasnadě, že většina mandátů bývá obsazena bezpartijními kandidáty. Podíl členů politických stran mezi zastupiteli roste s velikostí obce. Např. statutární města jen výjimečně zastupují nestraníci.³ Originalita předkládané studie nespočívá ve výběru podstatných proměnných. O souvislostech mezi velikostí obcí, politickými stranami a volebními zákony již dříve pojednávali např. Outlý [2004], Kostecký [2007] či Jüptner [2008]. Výjimečná je spíše tím, nakolik se opírá o výpovědi jednotlivých zastupitelů českých měst a obcí.

¹ Z odpovědi senátora Petra Víchy na otázku „Je zkušenost koalice ČSSD s komunisty v krajích přenosná na vládní úroveň?“ uveřejněné 29. 11. 2009 v týdeníku *Respekt.cz* [online].

² Mezi výjimky patří fakt, že podle platných zákonů nemusí být v obcích až do 10 tisíc obyvatel volena obecní rada. Jedna obec také zpravidla tvoří jediný volební obvod, ale zákon č. 152/1994 Sb. umožnil obce členit do většího počtu volebních obvodů. Šaradín [2004] ukázal, jak zmenšení volebních obvodů v Olomouci posílilo velké politické strany.

³ Podobně je tomu v krajských zastupitelstvech, byť v nich často zasedají lokální politici [Ryšavý 2007].

Komunální politika a politici v pracích politologů a sociologů

Vcelku pravidelně bývá samotnými badateli zdůrazňováno, že je komunální politika u nás nedostatečně prozkoumána. Není to úplně pravda. V podstatě jsou badatelsky pokryty všechny aspekty od analýz volebních výsledků [Balík 2003; Šaradín, Outlý 2004], primárních voleb, volební účasti [Šaradín 2004], sestavování radničních koalic [Jüptner 2004; Balík 2008a], působení volebního systému a volebních pravidel [Outlý 2004; Lebeda 2009] až po studie o komunálních volbách v konkrétních obcích či regionech [Balík 2008b; Čmejrek, Čopík 2009; Kyloušek 2008; Ryšavý 2004; Valeš 2007]. Lze říci, že právě tyto aspekty zkoumají zejména čeští politologové, zatímco sociologové vstupují do odborné debaty spíše v návaznosti na rozsáhlejší mezinárodní výzkumy. K nejvýznamnějším patřily dvě vlny šetření *Local Democracy and Innovation* (1991–1992 a 1997) [Baldersheim, Illner, Offerdal et al. 1996; Baldersheim, Illner, Wollmann 2003] a projekt *Political Leaders in European Cities* [Bäck, Heinelt, Magnier 2006].⁴ Charakter těchto výzkumů (survey či jiné dotazovací techniky) vede pak k analýzám odpovědí jednotlivých reprezentantů (zastupitelů, starostů atp.).⁵

Text se opírá o poznatky obou směrů bádání a s pomocí datového souboru odpovědí zastupitelů českých obcí a měst s více než třemi tisíci obyvateli přibližuje nejprve sociálně-demografický profil tří typů zastupitelů: 1) členů politických stran, které jsou aktivní na národní úrovni, 2) bezpartijních zastupitelů zvolených na kandidátkách výše zmíněných politických stran a 3) zastupitelů z řad tzv. nezávislých, zde definovaných jako nestraníci kandidující buď samostatně, či za lokální politické subjekty. Komparace těchto skupin z hlediska jejich politické kariéry a orientace tvoří druhou část analýzy.

Politické strany v lokální politice

Klasická teorie reprezentativní demokracie klade velký důraz na politické strany. Jejich role na lokální úrovni je v literatuře hodnocena výzevně. Přinejmenším od dob Dahla a Tufteho [Dahl, Tufte 1973] se při úvahách o politice na lokální úrovni jako klíčová proměnná ukazuje velikost obce. Otázka ideální velikosti obce je velmi stará a názory na ni se v čase často lišily. Přibližně v době, kdy v ČR docházelo k vytváření struktury střediskových obcí administrativním slučováním dříve samostatných sídel (tj. v 60.–70. letech 20. stol.), převládala i v západoevropských zemích tendence obce integrovat [Illner 2006: 23]. Důkladnější analýzy

⁴ Mimo texty ve dvou zmíněných sbornících výsledky dvou vln šetření LDI interpretuje např. Illner [2001]. K české části výzkumu Evropský starosta viz např. Vajdová, Bernardyová [2003], Vajdová, Illner [2004].

⁵ Svěbytné postavení mezi výzkumy měl projekt *Learning Democracy*, v jehož rámci byly shromažďovány paměti starostů a zastupitelů z let 1990–94, kteří vzpomínali na svůj vstup do lokální politiky. Na jejich analýze jsou založeny např. studie Bušítkové [Bušítková 1999], Malíkové [Malíková 1997] či Surazské [Surazská 1996].

by si zasloužila skutečnost, nakolik tato politika ovlivnila rovněž sociálněvědnou literaturu týkající se role politických stran. Korelace charakterizovaná spojením „s velikostí obce roste význam politických stran“ hraničí s trivialitou. Není však bez zajímavosti, že s určitým časovým odstupem po zmíněném integračním období se objevila řada prací, které potvrzovaly rostoucí politizaci lokální politiky a růst významu politických stran na komunální úrovni.⁶ Ve stejné době se přitom reálná politika již vydávala odlišným směrem. Na tomto místě není podstatné podrobně rozebírat, zda to byl v 80. letech nástup neoliberalismu, nedůvěry k možnosti řídit společnost, prosazování přístupů inspirovaných teoriemi veřejné volby či jiné příčiny, které integrační snahy přibrzdily [viz Illner 2006: 23]. Faktem je, že od 90. let minulého století jsou v západní literatuře častěji zastoupeny studie akcentující oslabování role a prestiže klasických politických stran.⁷ Jako interpretační rámec neslouží neoliberalismus v ekonomickém smyslu, ale například koncepty *New Public Management* či *New Political Culture*. V jednom z komentářů základních rysů NPC uvádí Terry N. Clark, že „politika zaměřená na konkrétní témata posiluje a nahrazuje stranické programy ... Občané a inovativní lídři se v reakci na klasické hierarchické strany označují jako ‚nezavislí‘, ustavují nové strany nebo se snaží staré strany proměnit zevnitř“ [Clark 2007: 42, 44].

Současnou situaci ve střední a východní Evropě literatura obvykle popisuje odlišně. Nachází v ní buď příklady zemí, v nichž se politické strany dále konsolidují a posilují svůj význam i na lokální úrovni např. změnami institucionálního rámce [Reiser, Holtmann 2008], nebo vychází z předpokladu relativně slabého postavení politických stran a snaží se zmapovat, zda nedochází k posilování jejich významu [Swianiewicz, Mielczarek 2005]. Mezi faktory, které v postkomunistických zemích střední Evropy významně ovlivňují sílu a relevanci politických stran na lokální úrovni, patří: 1) nízký počet členů stran, případně i jejich postupný úbytek, a dále nízká organizační penetrace do samosprávných obcí [srov. Swianiewicz, Mielczarek 2005; Linek, Pecháček 2007]; 2) fakt, že politické strany zvláště v menších obcích nebyly považovány za nezbytné pro demokracii [Ryšavý 2006]; 3) to, že jak veřejnost, tak i první polistopadoví představitelé obcí nepovažovali členství v politických stranách za důležitou součást výbavy lokálních politiků [srov. Illner 2001; Ryšavý 2006]; 4) nízká důvěra v politické strany obecně [Linek, Pecháček 2007], která kontrastuje s relativně vysokou důvěrou v obecní zastupitelstva. Ta je totiž mezi volenými orgány tradičně nejvyšší [srov. Kunštát 2010].

Klíčovou determinující proměnnou je velikost obce, která souvisí se všemi zmíněnými faktory. Velká míra fragmentarizace českých sídel je obecně známá a platí i v mezinárodním srovnání [viz EU Subnational Governments 2009/2010].

⁶ Například Swianiewicz a Mielczarek [2005] odkazují v této souvislosti na šest prací z let 1984 až 1991.

⁷ Opět lze odkázat na šest prací z let 1991 až 2002 zmiňovaných Swianiewiczem a Mielczarkem [Swianiewicz, Mielczarek 2005]. Podobně upozorňují na stejné tendence i politologové, např. studie shrnuté v monografii sestavené Daltonem a Wattenbergem [Dalton, Wattenberg 2002].

Podstatné je, že obnovení lokální demokracie v ČR bylo spjato s procesem rozdělávání často dříve sloučených sídel na větší počet samosprávných celků, a to v míře, kterou již dnešní legislativní úprava neumožňuje [Vajdová et al. 2006]. Příležitost vstoupit do lokální politiky tak dostaly desetitisíce občanů, tj. řádově tolik, kolik členů mají největší tuzemské politické strany. Nárůst počtu obcí příznačný pro první polovinu 90. let minulého století ztěžoval možnost nově se ustavujícím politickým stranám etablovat se v tak velkém počtu sídel.

Legislativa a velikost obcí

Už první svobodné volby do obecních zastupitelstev v roce 1990 ukázaly, že nepůjde jen o volbu proti minulosti (Občanské fórum vs. Komunistická strana Československa), jako tomu bylo v jarních parlamentních volbách, ale že do lokální politiky vstoupili jak nové, transformované či obnovené politické strany, tak sdružení nezávislých kandidátů i jednotliví nezávislí kandidáti, jejichž zapojení do místní politiky umožnila volební legislativa.⁸ V druhých obecních volbách v roce 1994 se nástupcem Občanského fóra stalo několik subjektů. Z hlediska počtu získaných hlasů byla nejsilnější Občanská demokratická strana. Z počtu získaných mandátů vyplývá, že v malých obcích se z bývalého OF často utvořila jedna či více volebních stran na bázi nezávislých kandidátů a jejich sdružení.

Zákon č. 152/1994 Sb. nahradil požadovaný počet podpisů nutných ke kandidatuře nezávislých a jejich uskupení procentuálním podílem z počtu obyvatel. Ze stovek podpisů, které bylo zapotřebí získat v roce 1990, se tak o čtyři roky později staly v případě velkých měst tisíce či desetitisíce. Spíše než k nižšímu zastoupení nezávislých kandidátek to postupně vedlo k formalizaci části z nich [Kostelecký 2007; Jüptner 2008]. Další významný nástroj obdrželi sestavovatelé kandidátek tím, že zákonodárce akceptoval pořadí kandidátů a pro postup na kandidátce bylo potřeba získat nejméně o 10 % hlasů více, než byl průměr hlasů na jednoho kandidáta dané volební strany. Preferenční hlasování, respektive možnost volit napříč kandidátkami, a volit tak kandidáty z různých stran ovšem nemá takový význam, jaký mu voliči přisuzují, protože tyto hlasy se započítávají předně dané politické straně, teprve poté se přihlíží k preferencím kandidáta [Lebeda 2009: 338]. Případové studie však naznačují, že i přes tyto obtíže podíl zastupitelů zvolených díky postupu z nevolitelného místa může přesáhnout jednu pětinu všech mandátů, jak to ukázal na příkladu Šumperska Balík [2009: 169nn]. Reprezentativní studie na dané téma však v České republice chybí.

⁸ Samostatní kandidáti mohli v roce 1990 usilovat o hlasy voličů vůbec poprvé v dějinách Československa. Za první republiky se v obcích i ve městech volily volební strany. Zákon č. 368/1990 Sb. zavedl pro přepočítání hlasů na mandáty metodu Sainte-Laguë, která udržovala proporcionalitu systému. Řazení kandidátů na listinách mělo na začátku 90. let při přidělování mandátů jen menší vliv, neboť je mohli voliči individuálními hlasy snadno změnit.

Tabulka 1. Podíly získaných mandátů a hlasů dle vybraných volebních stran v komunálních volbách 1990 až 2006

politické subjekty	1990		1994		1998		2002		2006	
	hlasy	mandáty	hlasy	mandáty	hlasy	mandáty	hlasy	mandáty	hlasy	mandáty
KSČ(M)	16,8	14,4	13,6	9,4	13,7	9,2	14,5	9,1	10,8	6,8
ODS	–	–	29,6	11,7	24,2	9,1	25,2	9,2	36,2	11,3
OF (1990)	36,8	32,2	–	–	–	–	–	–	–	–
SNK a NK	9,7	27,0	7,0	47,1	12,6	54,4	11,5	53,2	9,5	58,1
ostatní	36,8	26,4	49,9	31,8	49,6	27,3	48,8	28,5	43,5	23,8

Zdroj: volební server ČSÚ volby.cz, czso.cz.

Výsledky komunálních voleb v roce 2002 probíhající dle zákona č. 491/2001 Sb. ovlivnilo nastavení pětiprocentního kvóra potřebného pro postup do skrutinia. To společně se zavedením přepočítávání hlasů na mandáty dle D'Hondtovy metody zabránilo úspěchu menších seskupení ve městech s většími zastupitelstvy. Nepřímo se to mohlo dotknout také nezávislých kandidátů a jejich sdružení, kteří v roce 2002 poprvé nezaznamenali přírůstek podílu získaných mandátů a začali také ztrácet na procentech získaných hlasů (viz tabulku 1).

Stručně shrnuto, za 20 let komunálních voleb se zpřísnila kandidatura pro menší uskupení a rozšířil prostor pro velké parlamentní strany, jež ovšem nemají dostatek straníků, které by do voleb mohly nasadit. Tabulka 2 ukazuje, jaké jsou podíly členů stran mezi všemi kandidáty a zvolenými zastupiteli, které do voleb navrhly tyto strany.

Volební zákon umožňuje kandidaturu koalice politické strany či hnutí a nezávislých kandidátů, na které pak u bezpartijních většinou v roli navrhuje strany figuruje zkratka NK, tzn. nezávislí kandidáti. Nebýt tohoto opatření, dosahovaly by především podíly členů stran z počtu jimi navržených kandidátů mnohem menších hodnot. Přesto platí, že v kategorii obcí, které jsou v kategorizaci ČSÚ přibližně omezené hranicí tří tisíc obyvatel, netvoří u žádné z vybraných stran jejich členové nadpoloviční většinu kandidátů. Nejvíce se k ní přibližuje KSČM, která má stále nejvíce straníků mezi českými parlamentními subjekty, a proto je schopna obsazovat kandidátky vlastními straníky více než ostatní strany. Tuto možnost však pravděpodobně z taktických důvodů nevyužívá v kategorii největších měst a Prahy. S rostoucí velikostí obce roste zastoupení členů mezi kandidáty především u ČSSD a ODS. Například ČSSD v obcích postavila pouze 22,7 % vlastních členů na kandidátky, ve městech již dvakrát více, 45,3 %. Jen výjimečně (ODS ve statutárních městech) je podíl členů mezi zastupiteli zvolenými z kandidátů navržených danou stranou menší, než činí procento z kandidátů.

Tabulka 2. Podíly členů vybraných stran mezi všemi kandidáty a zvolenými zastupiteli, které do voleb navrhly dané politické strany

Typ obcí Politické subjekty	obce		města		statutární města		Praha	
	% z K	% ze Z	% z K	% ze Z	% z K	% ze Z	% z K	% ze Z
KSČM	46,6	53,9	62,6	67,3	77,7	82,1	94,2	100,0
ČSSD	22,7	24,2	45,3	50,0	92,5	95,1	100,0	100,0
KDU-ČSL	30,5	31,4	37,9	41,2	63,5	86,1	100,0	–
ODS	33,5	36,1	58,2	63,8	97,9	97,0	100,0	100,0

Zdroj: volební server ČSÚ volby.cz, czso.cz; vlastní výpočet.

Zvláště členům KDU-ČSL ve statutárních městech výrazně pomohli k mandátům bezpartijní kandidáti, které křesťanští demokraté ve velké míře zařadili na své kandidátky, leč zřejmě v řadě případů na hůře volitelná místa.

Použitá data, jejich možnosti a limity

Data analyzovaná v dalším textu pochází ze dvou vln šetření „Proměny městských zastupitelstev v evropské perspektivě“. Tento výzkum je součástí mezinárodního projektu *Municipal Assemblies in European Local Governance* (www.maelg.eu), který mj. navazuje na již zmíněné šetření *Political Leaders in European Cities*. Šetření mezi zastupiteli připravili a za asistence studentů Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci provedli Dan Ryšavý a Pavel Šaradín. Prostřednictvím starostů se obrátili v roce 2008 na zastupitele všech měst a městských částí, v nichž žije více než 10 tisíc obyvatel. O rok později bylo šetření rozšířeno o zastupitele přibližně jedné třetiny obcí od 3 do 10 tisíc obyvatel, kterým byla opět prostřednictvím starostů rozesílána zkrácená verze mezinárodního dotazníku. Z měst nad 10 tisíc obyvatel bylo shromážděno 629 vyplněných dotazníků, v menších obcích na výzvu odpovědělo 417 zastupitelů.⁹

Návratnost dotazníku byla v obou typech obcí nízká (větší obce 17,4 %, menší obce 22,2 %), ale příliš se nelišila od výsledků v sousedních zemích (Polsko, Německo, Rakousko). Soubory odpovědí od zastupitelů z větších i menších obcí také poměrně dobře odpovídají známým charakteristikám zastupitelů zvolených v komunálních volbách v roce 2006, ať už jde o strukturu dle velikosti obce či její geografickou příslušnost, nebo o sociodemografické ukazatele, jako je věk či

⁹ Od zastupitelů městských částí bylo získáno 199 odpovědí. Vzhledem k odlišnému charakteru a zejména nižší reprezentativnosti získaného souboru odpovědí nejsou tato data zahrnuta v dalších analýzách.

pohlaví, a také politickou příslušnost zastupitelů. Při podrobnějším srovnání lze říci, že nižší zastoupení v souborech mají zastupitelé z některých českých krajů, naopak zastupitelé moravských obcí jsou spíše nadreprezentováni.¹⁰

Při interpretaci získaných odpovědí je třeba přihlížet nejen k určitému geografickému vychýlení. Data pocházející z šetření typu survey nevypovídají o lokální reprezentaci žádné z obcí jednotlivě, ale zahrnují charakteristiky, názory a postoje zastupitelů různých obcí agregované do jedné či spíše dvou skupin. Při srovnatelné návratnosti obou vln šetření jsou v souboru menší obce relativně podhodnoceny, neboť v jejich případě byli osloveni zastupitelé z každé třetí obce. Také z tohoto důvodu je většina zjištění uváděna odděleně za oba velikostní typy obcí. Agregace odpovědí z různých obcí naopak umožňuje porovnávat odlišné skupiny zastupitelů.

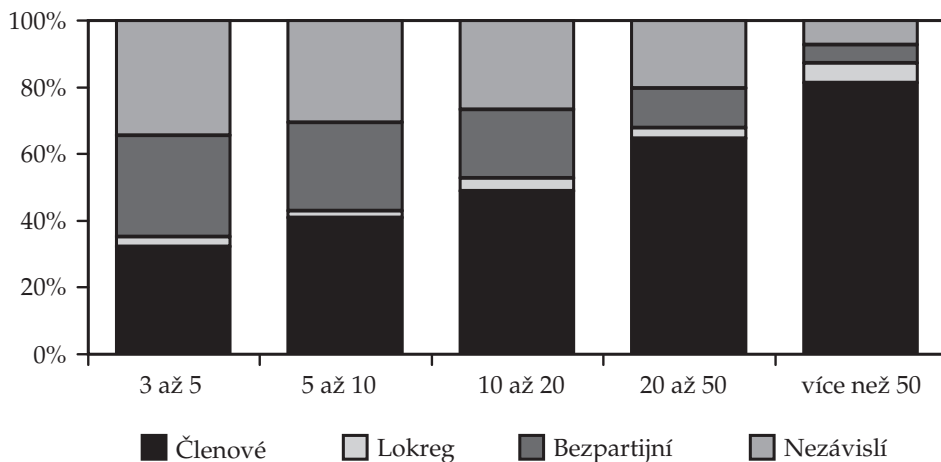
Ač se soubor odpovědí podle řady ukazatelů příliš neodchyluje od základního souboru zastupitelů z obcí a měst s více než třemi tisíci obyvateli, běžné testy významnosti je třeba interpretovat s velkou opatrností. Soubor odpovědí nesplňuje kritéria velkého náhodného výběru z velkého základního souboru [Soukup, Rabušic 2007]. Jde o kombinaci vyčerpávajícího šetření s malou návratností (větší obce) a vyčerpávajícího šetření s malou návratností v náhodně vybraném vzorku menších obcí. Z jiného pohledu se soubor blíží výběru z malých populací, u nichž jsou testová kritéria vypočítaná běžnými postupy příliš přísná na korektní posouzení statisticky významných odchylek.

V další analýze je věnována hlavní pozornost třem typům zastupitelů, které byly zmíněny výše. Vedle členů politických stran ji tvoří dvě skupiny nestraníků. Jako „bezpartijní“ jsou označeni ti zastupitelé, kteří byli jako nestraníci zvoleni na kandidátkách především parlamentních stran. Zastupitelé bez politické příslušnosti, kteří úspěšně volbami prošli na kandidátkách místních sdružení nezávislých kandidátů či jiných uskupeních lokálního či regionálního charakteru, jsou pojmenováni „nezávislí“.¹¹ V grafu 1 vystupuje také čtvrtý typ „lokreg“, tj. členové politických stran místního či regionálního charakteru. Pro jejich nízké zastoupení nevstupují do další analýzy.

¹⁰ Více ve zprávách z výzkumu dostupných na <http://www.ksoc.upol.cz/vyzkum/vyzkum1.html> a textu Ryšavý [2009a].

¹¹ Vymezení těchto typů se odvíjí od odpovědí na dvě otázky. Vedle členství v politické straně či hnutí jde o otázku: „Byl/a jste zvolen/a jako kandidát/ka a) politické strany nebo hnutí působících na celonárodní úrovni; b) politické strany nebo uskupení místního či regionálního charakteru; c) jako nezávislý/á kandidát/ka?“ Bezpartijní jsou nestraníci odpovídající variantou a), nezávislí pak uvedli odpovědi b) či c). Přiřazení do typů se řídí odpovědí zastupitele na dané otázky. Tuto typologii nelze plně ztotožňovat s definicemi ČSÚ, resp. volebních materiálů, zejména pokud hovoříme o typu koalice strany a NK. Určité nepřesnosti mohl způsobit fakt, že u otázky po typu kandidátky nebylo specifikováno, zda jsou míněny poslední volby nebo první volby, kterých se daný kandidát zúčastnil a byl v nich zvolen.

Graf 1. Zastoupení čtyř typů lokálních politiků podle velikosti obce (v tisících obyvatel)

Zdroj: Proměny městských zastupitelstev v evropské perspektivě (2008, 2009).

S rostoucí velikostí obce roste velmi výrazně podíl členů politických stran a naopak klesá jak zastoupení bezpartijních, tak nezávislých. Podíly členů politických stran a nestraníků se vyrovnávají u zastupitelů z měst s 10 až 20 tisíci obyvateli. Bližší pohled na skupinu bezpartijních ukázal následující složení. Desetina bezpartijních neuvedla název politické strany, za kterou kandidovala. Největší část (čtvrtina) z ostatních byla zvolena na kandidátkách ODS. Za ČSSD, KDU-ČSL a KSČM získalo mandát od 15 % do 18 % z nich. Ze čtvrtiny mandáty bezpartijních připadly kandidátkám jiných politických stran (uváděny byly především SNK-ED či ED). V menších obcích se větší počet bezpartijních objevil na kandidátkách pravicových stran, ve větších městech pak u levicových subjektů.

Podobnost a odlišnost sociálně-demografických charakteristik

V této části jde nejen o to, přiblížit sociodemografické profily tří typů zastupitelů (viz tabulka 3), ale zjištěné rozdíly a podobnosti vsadit do širšího kontextu, který představují výsledky jiných výzkumů mezi reprezentanty obcí a měst.¹²

Věk zastupitelů ovlivňuje mnoho okolností. Vyšší míra soutěživosti může ve větších obcích vést k větší obměně zastupitelů, která však nemusí automa-

¹² Tato část je inspirována studií Steyverse a Reynaerta [Steyvers, Reynaert 2006], kteří srovnávali sociálně-demografické profily starostů zemí zúčastněných v projektu *Political Leaders in European Cities*.

Tabulka 3. Vybrané charakteristiky tří skupin zastupitelů podle velikosti obce, kterou reprezentují

obce se 3–10 tisíci obyvateli			obce s více než 10 tisíci obyvateli		
členové	bezpartijní	nezávislí	členové	bezpartijní	nezávislí
<i>Průměrný věk zvolených reprezentantů (k roku 2009)</i>					
54,3*	51,2	49,6	52,0	52,2	49,8
<i>Podíl žen mezi zastupiteli v dané skupině a velikosti obcí</i>					
24	25	35+	22	24	35+
<i>Podíl zastupitelů s VŠ vzděláním</i>					
49-	67+	66	65-	74	76
<i>Tři nejčastěji uváděná zaměstnání při vstupu na dráhu zastupitele</i>					
1. ing. 22	učitel 21	učitel 26	ing. 16	učitel 27	lib. 25
2. podn. 16	ing. 17	ing. 15	učitel 14	lib. 17	učitel 18
3. učitel 16	lib. 15	lib. 11	manažer/ podn. 12	podn. 14	podn. 14
<i>Tři nejčastěji uváděná současná zaměstnání zastupitelů</i>					
1. důch. 25	uč. 17	učitel 21	podn. 17	učitel 21	lib. 24
2. profpol. 8	lib. 15	důch. 17	profpol. 14	podn. 19	učitel 17
3. ing. 8	ing. 13	lib./ing. 8–9	důch. 12	lib. 15	podn. 15
N	149	117	378	124	88

Zdroj: *Proměny městských zastupitelstev v evropské perspektivě (2008, 2009).*

Poznámka: Zaokrouhlená sloupcová %, není-li uvedeno jinak. Počet případů N zahrnuje i případy, u nichž některé údaje chybí. Jejich počet není velký, ale znak od znaku se liší.

Vysvětlivky: ing. – inženýr, technický specialista; lib. – svobodné povolání (právník, lékař...), podn. – podnikatel; důch. – důchodce; profpol. – profesionální politik.

Testy významnosti: * – významně odlišný průměr oproti ostatním dvěma skupinám (dvouvýběrový oboustranný t-test); + – adjustované residuum $\geq +2$, - – adjustované residuum ≤ -2 .

ticky vést k omlazení osazenstva radnic. Naopak nižší zájem o účast ve volbách v menších obcích nabízí věkově mladším kandidátům větší příležitost pro vstup do místní politiky. Vstoupí-li mladší člověk do politické strany, je kandidatura v místních volbách obvykle to první, k čemu dostane příležitost. Snaží-li se strany pro své kandidátky získat kvalitní bezpartijní kandidáty, pravděpodobně raději sáhnou po zkušených osobnostech, které již něco dokázaly, respektive jsou v místě bydliště známí. V podobných úvahách by bylo možné pokračovat.

V souboru zastupitelů se co do průměrného věku v menších obcích více blíží bezpartijní a nezávislí, zatímco ve větších obcích je v průměru nejstarší sku-

pina bezpartijních. V obou kategoriích obcí jsou nejmladší zastupitelé spadající pod typ nezávislí. Při podrobnějším pohledu se ukazuje, že se tato skupina věkovým složením blíží členům ODS. Signifikantně vyšší věkový průměr u členů stran v menších obcích lze připsat vyššímu zastoupení stran s kontinuální tradicí (KSČM, KDU-ČSL), za něž v těchto obcích zasedají v průměru o několik let starší zastupitelé.¹³

Nyiri a Vengroff [Nyiri, Vengroff 2005] u čtyř z pěti postkomunistických zemí zjistili, že místní zastupitelky jsou méně často členkami stran než muži reprezentující obce.¹⁴ V českém případě neleží hlavní dělítko mezi členy stran a nestraníky, ale mezi zastupiteli a zastupitelkami zvolenými na kandidátkách politických stran na jedné straně a nezávislými na straně druhé. Vychází otázka, zda se v tomto rozdílu neodráží odlišná míra selektivity při tvorbě kandidátek.¹⁵

Swianiewicz a Mielczarek [Swianiewicz, Mielczarek 2005: 48] ve své studii spíše mezi řádky zmiňují, že v Maďarsku a v Polsku dosahují straničtí zastupitelé obvykle vyšší úrovně vzdělání než nezávislí (*independents*). V České republice ovšem straníci dosáhli vysokoškolského vzdělání ve významně menší míře, než tomu bylo v případě bezpartijních či nezávislých kandidátů (obecně nestraníků). Vzdělání může hrát roli nepřímého indikátoru „známosti“ kandidáta, která napomáhá získat hlasy voličů a postoupit z hůře volitelných míst kandidátek. S vysokoškolským vzděláním jsou také svázány prestižní profese (učitelé, lékaři, právníci), jejichž představitelé se častěji dostanou do hledáčku politických stran v případě, že nabízí místa na svých kandidátkách bezpartijním příznivcům. V zastoupení učitelů a svobodných profesí se k sobě vždy blíží skupiny bezpartijních a nezávislých, a to jak v případě, že otázka směřovala na profesi v okamžiku vstupu do místního zastupitelstva, tak na současné zaměstnání.¹⁶

Illner na počátku 90. let minulého století formuloval hypotézu, že se v průběhu vývoje oslabí původně nepolitický charakter lokální politiky a první reprezentace bude nahrazena „složením výrazněji stranickým a více spjatým s ekonomickým životem obcí“ [Illner 1992: 490]. Ve zjednodušené podobě lze tuto hypotézu ověřit zastoupením podnikatelů mezi zastupiteli. Podnikatelé se mezi třemi nejčastěji zmiňovanými profesemi objevili u všech tří typů zastupitelů ve větších městech. Vždy přitom platilo, že podíl podnikatelů byl nižší v době nástupu do funkce zastupitele než při jejím aktuálním vykonávání. V menších obcích byli podnikatelé viditelněji zastoupeni pouze u členů politických stran v okamžiku

¹³ U zastupitelů z větších obcí se významnému rozdílu blížil oboustranný t-test průměru věku nezávislých a bezpartijních ($p = 0,06$).

¹⁴ Proti výsledkům z Bulharska, Maďarska, Polska a Slovenska stál případ Estonska.

¹⁵ Saxonberg [2003], který se zaměřil na parlamentní úroveň, viděl hlavní překážku ve vyšší účasti žen v nominačních procesech uvnitř stran.

¹⁶ Nepřímou analogii lze vyčíst z práce Besta a Cotty [Best, Cotta 2000], kteří z dlouhodobého hlediska zkoumali členy parlamentů různých evropských zemí. Na cestě od vlády hodnotářů k profesionálním politikům proti sobě kladou dvě přechodové fáze, a to svobodné politické podnikatele obvykle ztělesněné právníky a funkcionáře stran či odborů.

zvolení do zastupitelstva. Zaměstnání zastupitelů může zpětně ovlivnit délka politické kariéry a její charakter. U části zvolených zastupitelů dochází k profesionalizaci, a to zejména v případě členů politických stran. S počtem volebních období se také zvyšuje pravděpodobnost, že zastupitel již přešel ze zaměstnání do důchodu.

Shrnuto, při vzájemném srovnání tří skupin zastupitelů se většinou ukázaly jen malé rozdíly mezi nezávislými a bezpartijními. Členové stran se k nim svým profilem blížili jen v otázce zastoupení podnikatelů, a to ve větších městech. Jinými slovy, sociodemografické spektrum zastupitelstev posilují bezpartijní o ty charakteristiky, které mezi členy politických stran nejsou tak výrazně zastoupeny. Kdyby hypoteticky uspěly snahy vytlačit nezávislé i z místních zastupitelstev, pak se to z pohledu *politiky přítomnosti* [Phillips 1995] promítne především do nižšího zastoupení žen. Právě nezávislí se v komparaci ukázali jako ten typ zastupitelů, skrze nějž se do lokální politiky dostává relativně vyšší podíl žen.

Politická kariéra, zázemí, orientace a výhledy

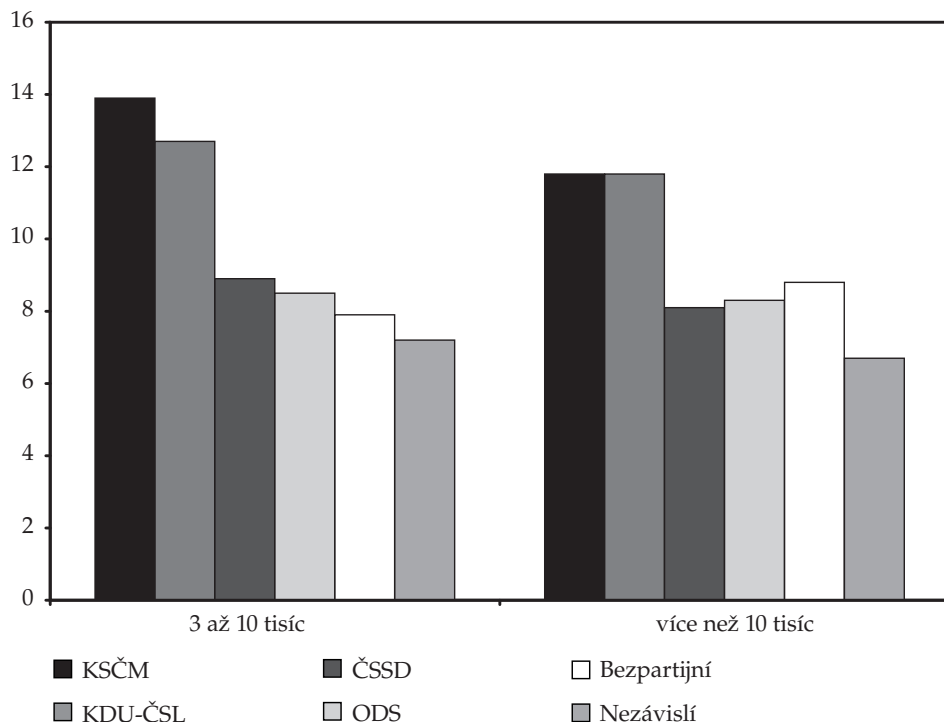
Ze sociodemografických charakteristik lze vyčíst složení zastupitelů českých obcí a měst, byť zobecnitelné jen s opatrností vzhledem k charakteru datového souboru. Nyní přichází na řadu otázky po postojích, orientaci, názorech. V jejich případě je vhodnější soustředit pozornost spíše na srovnání skupin než na absolutní údaje. Výklad postupuje v linii minulost (délka mandátu, členství v předlistopadové KSČ), přítomnost (levo-pravá škála, loajalita v případě konfliktu zájmů, zisk mandátu z „nevolitelného“ místa kandidátky) a výhled do budoucnosti (další politická kariéra).

Řekne-li se politická kariéra lokálního zastupitele, mezi prvními se objeví otázka: Jak dlouho je ve své funkci? Průměrná délka zastupitelské kariéry všech členů politických stran by příliš zakrývala rozdíly mezi jednotlivými stranami, proto v grafu 2 vedle skupin nezávislých a bezpartijních vystupují zastupitelé čtyř nejpočetnějších politických stran.

Zřetelně delší kariéry vykazují členové dvou stran s nepřerušovanou tradicí (komunisté, lidovci / křesťanští demokraté) a zároveň relativně velkou členskou základnou, která se však poměrně razantně zužuje a stárne [Linek, Pecháček 2006, 2007].¹⁷ Komunisté navíc patří z hlediska politické seniority k vnitřně nejheterogennější skupině s nejvyšší směrodatnou odchylkou. V průměru kratší zkušenost z obecních zastupitelstev mají členové ČSSD a ODS a také bezpartijní a nezávislí zastupitelé. Sociální demokracie byla obnovena již v roce 1989, ale na lokální úrovni se výrazněji prosadila až s časovým odstupem. ODS vstupovala až do obecních voleb v roce 1994, byť z části a v řadě měst a obcí v roli nástupkyně OF.

¹⁷ Při použití mediánové délky mandátu by se výsledek příliš nezměnil. Pouze zastupitelé z ČSSD v menších obcích by se více přiblížili svým kolegům z KSČM a KDU-ČSL. Odstup zmíněných dvou stran od ostatních skupin potvrzují i oboustranné dvouvýběrové t-testy.

Graf 2. Průměrná délka zastupitelské kariéry dle velikosti obce a příslušnosti k politické straně či dvěma skupinám nestraníků

Zdroj: Proměny městských zastupitelstev v evropské perspektivě (2008, 2009).

Omlazení jejích lokálních reprezentantů mohla způsobit např. její vnitřní krize v letech 1997 až 1998, neboť na místa těch, kteří stranu opustili, mohla dosednout služebně mladší část straníků. Z hlediska velikosti obce jsou průměrné délky zastupitelských kariér různých skupin obecních reprezentantů vyrovnanější ve větších městech.

Otázka po členství v předlistopadové KSČ se stala důležitým, ale také citlivým tématem výzkumů nejen politických elit po roce 1989 [viz např. Hanley et al. 1998; Tuček 1996]. Zastupitelům byla položena otázka v obecné rovině: „Kdy jste se poprvé stal/a členem/členkou nějaké politické strany?“ s prosbou o doplnění, o jakou stranu šlo. Drtivou většinu předlistopadových straníků tvoří ti, kteří uvedli své členství v tehdejší KSČ. Nízký podíl těch, kteří na tuto otázku neodpověděli (3 %), naznačuje, že se minulost v KSČ již nejspíše stala přijatelnou součástí biografie lokálních politiků. Pokud tento fakt někoho stále traumatizuje [viz Marada 2007], pak se pravděpodobně vyhne kandidatuře v obecních volbách [Ryšavý 2009b]. S mírou akceptovatelnosti členství v předlistopadové KSČ

Tabulka 4. Podíly bývalých členů KSČ ve třech skupinách zastupitelů podle velikosti obce

	3–10 tisíc obyvatel				více než 10 tisíc obyvatel			
	člen	bezp.	nez.	celkem	člen	bezp.	nez.	celkem
počet mandátů	149	134	117	400	380	123	88	591
v KSČ před 90	29*	19	17	22	26	24	14*	24
% bez členů KSČM	8*	19	17	15	6***	24***	14	12

Zdroj: Proměny městských zastupitelstev v evropské perspektivě (2008, 2009).

Poznámka: Sloupcová procenta. Počty současných členů KSČM: 36 (menší obce), 92 (větší města). Testy významnosti: * – adjustovaný reziduál > 2 nebo < -2, *** – adjustovaný reziduál > 4 nebo < -4.

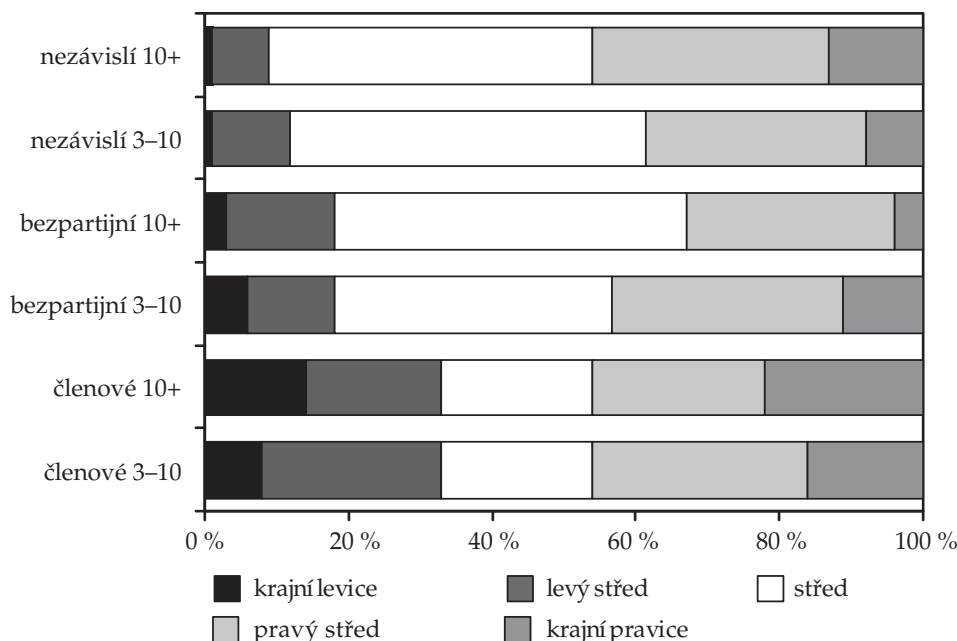
souvisí současná politická orientace toho kterého zastupitele. Tabulka 4 přibližuje, jak se v tomto ohledu liší současní členové politických stran od bezpartijních a nezávislých.

Ještě 20 let po změně režimu dosahuje podíl bývalých členů KSČ nezanedbatelné hodnoty. Ve větších městech dnes patří nadpoloviční většina z nich ke členům KSČM. V menších obcích polovina bývalých komunistů zůstává mimo politické strany. Legitimaci jiných stran nosí bývalí komunisté spíše výjimečně. Lokální politika je vysoce personalizovaná a takoví lidé by snadno mohli získat nálepku převlékačů kabátů. Častější jsou mezi bezpartijními, a to zvláště v městech nad 10 tisíc obyvatel, v nichž kandidují obvykle za KSČM či ČSSD. Určitý, byť menší podíl bývalých straníků lze nalézt také mezi nezávislými, hlavně v menších obcích. Zdá se, že jak zkušenost s okolnostmi členství v předlistopadové KSČ, tak to, jak vnímají působení dnešních politických stran, je utvrzuje v tom, aby se při svém působení v lokální politice politickým stranám co možná nejvíce vyhnuli.

Sebezařazení na levo-pravé škále, loajalita v případě konfliktu zájmů a „preferenční“ zastupitelé

O významu a věrohodnosti levo-pravé škály se vedou diskuse nejen ve světě, ale také v českém sociálněvědném okruhu [viz Matějů, Vlachová et al. 2000; Vinopal 2006]. Do výzkumu mezi českými zastupiteli byla přejata jedenáctibodová škála z mezinárodní předlohy. Podle zjištění Swianiewiczze a Mielczarka, kteří měli k dispozici údaje z pěti postkomunistických zemí (Bulharsko, Estonsko, Maďarsko, Polsko a Slovensko), bylo možné očekávat výraznější středovou orientaci nezávislých. V českém případě však sotva platí jejich argumentace, podle níž jsou termíny levice a pravice „užívány k rozlišení dvou hlavních bloků: 1) postko-

Graf 3. Umístění na škále levice-pravice u tří skupin zastupitelů podle velikosti obce (v tisících obyvatel)

Zdroj: *Proměny městských zastupitelstev v evropské perspektivě* (2008, 2009).

munistického, 2) skupin vzniklých z demokratické opozice aktivní během komunistického období... sebezaražení na levé či pravé křídlo politiky je méně výrazem postojů k sociálně-ekonomickým otázkám a více deklarací podpory jednoho či druhého dominantního politického seskupení..." [Swianiewicz, Mielczarek 2005: 53–54]. V České republice se ovšem nejpozději od roku 1996 ustálily dva póly – levicový (ČSSD) a pravicový (ODS) a zásadní roli hraje socioekonomická štěpná linie.

Jak ukazuje tabulka 5, do středu levo-pravé škály se situoval významně vyšší podíl nezávislých. Ve větších obcích totéž platilo také pro sebezaražení bezpartijních. Podrobnější členění nabízí graf 3.¹⁸ Nezávislí se celkově umísťují více doprava. Levicově orientovaní zájemci o zastupitelskou kariéru zřejmě mají menší problémy buď kandidovat jako bezpartijní na stranických kandidátkách, nebo přímo vstoupit do politických stran. Příklon ke středu se u bezpartijních děje

¹⁸ Z jedenáctibodové škály po dvou bodech připadá krajním polohám, levému a pravému středu. Vlastní střed, jenž se v procentuálním vyjádření objevuje v tabulce 5, zahrnuje prostřední tři body.

Tabulka 5. Politická orientace, loajalita v případě konfliktu zájmů, preferenční volba a výhledy tří skupin zastupitelů podle velikosti obce

	3–10 tisíc obyvatel			více než 10 tisíc obyvatel		
	člen	bezp.	nez.	člen	bezp.	nez.
<i>Podíl zastupitelů, kteří se na levo-pravé škále řadí do středu</i>						
	21***	38	50**	21***	49***	45**
<i>V případě konfliktu zájmů by rozhodovalo</i>						
vlastní přesvědčení	71*	84*	77	66*	75	74
mínění voličů	19	15	21	18	19	23
mínění strany	10**	1*	2	16**	6*	4*
<i>Podíl zastupitelů, kteří uvedli, že byli zvoleni díky preferencím</i>						
	27**	41	44	24***	49***	49**
<i>Politické ambice po skončení současného mandátu</i>						
stabilní	58	57	57	54	60	58
progresivní – lokální	4	4	3	12*	3*	7
progresivní – vyšší	4*	1	0	11**	3*	1*
regresivní	34	38	40	23*	35*	33*
Počet případů	149	134	117	379	123	88

Zdroj: Proměny městských zastupitelstev v evropské perspektivě (2008, 2009).

Poznámka: Zaokrouhlená sloupcová %, testy významnosti: * – adjustovaný reziduál > 2 nebo < -2, ** – adjustovaný reziduál > 3 nebo < -3, *** – adjustovaný reziduál > 4 nebo < -4.

zejména na úkor levice a to hlavně v menších obcích, v nichž bezpartijní častěji kandidují za ODS. Bez zajímavosti není zjištění, že s velikostí obce u členů roste zastoupení krajních pozic nalevo i napravo, v pravé části totéž platí v případě nezávislých, kdežto u bezpartijních je tomu na obou koncích škály naopak.

Varianty odpovědí na otázku „Když by došlo ke konfliktu mezi vlastním názorem zastupitele/ky, názorem stranické skupiny v zastupitelstvu a názory voličů, jak by podle Vás měl/a člen/ka zastupitelstva hlasovat?“ odkazují k velmi dlouhé diskusi v politických vědách, která je v anglosaské tradici spojena s termíny „trustee“ a „delegate“.¹⁹ Ke dvěma klasickým odpovědím na otázku po

¹⁹ Dokladem je už název půlstoletí staré práce Heinze Eulaua a jeho kolegů „The Role of the Representative: Some Empirical Observation on the Theory of Edmund Burke“, publikované v *American Political Science Review* [Eulau et al. 1959]. Z teoretických prací patří v této souvislosti k nejcitovanějším studie Hanny Pitkin [1972].

vyřešení konfliktu názorů, tj. „trustee“ („Měl/a by hlasovat podle svého vlastního přesvědčení“) a „delegate“ („Měl/a by hlasovat podle mínění voličů“), byla do výzkumu zařazena třetí možnost („Měl/a by hlasovat podle mínění strany“).²⁰ Obdobná otázka se objevila v šetřeních poslanců Parlamentu ČR v letech 1996, 1998 a 2000. Až na výjimky (ČSSD a KSČ v roce 1998) z nich vzešlo následující pořadí, nejčastěji volenou variantou počínaje: „vlastní názor“, „politická linie strany“, „názor voličů“ [viz Brokl et al. 2001].

Ze tří popsanych reprezentativních stylů se zastupitelé také nejčastěji klonili k typu „trustee“, tzn. že by se v případě názorového konfliktu řídili vlastním přesvědčením. Tím shoda s parlamentními výzkumy končí. Přibližně pětina respondentů se cítí být delegáty voličů. Z údajů v tabulce 5 dále vyplývá, že loajalita volební straně je celkově nejnižší, roste s velikostí obce a významně častěji ji vykazují členové stran.

V souvislosti s předchozí otázkou loajality při hypotetickém konfliktu názorů nabývají na významu odpovědi na jednu z otázek, která v mezinárodním srovnání měla spíše charakterizovat odlišnosti politických systémů zúčastněných zemí a chování elektorátu. Jde o otázku: „Získal/a jste mandát v zastupitelstvu díky možnosti preferenčního hlasování, i když jste nebyl/a umístěn/a na volitelné místo Vaší kandidátní listiny?“. Hlásí se ti z českých zastupitelů, kteří na tuto otázku odpověděli kladně, častěji než ostatní k typu „trustee“, neboť chápou svou volbu jako zvláštní způsob projevení důvěry? Nebo se naopak častěji situují do role delegáta, který by měl co nejvěrněji sledovat a prosazovat názory svých voličů?

Množství respondentů, kteří uvedli, že mandát získali díky preferenčnímu hlasování, poněkud kontrastuje s obtížemi, jež posunům z „nevolitelných“ míst klade volební matematika. Relativně vysoké procento takto zvolených zastupitelů mezi nezávislými také kontrastuje se zjištěním Balíka, který na Šumpersku identifikoval naopak jeden z nejmenších podílů „preferenčních zastupitelů“ u nezávislých volebních subjektů [Balík 2009: 177]. Nelze dost dobře určit, zda se jedná o výjimečnost situace na Šumpersku nebo o možná zkreslení datového souboru za zastupitele. Svou roli mohla sehrát sebeselekce (tj. možnosti, že by dotazník vyplňovali častěji zastupitelé, kteří opravdu uspěli díky preferenčním hlasům).

²⁰ Při šetření mezi starosty prováděném v rámci projektu *Local Democracy and Innovation II* byla pokládána obdobná otázka, ovšem s tím rozdílem, že poslední varianta nazvaná „politico“ neměla poukazovat na loajalitu k politické straně, ale na situační rozhodování případ od případu. V této podobě se také stala nejčastěji volenou variantou [viz Offerdal 2003]. Otázka s podobnými variantami byla předložena poslancům českého parlamentu v roce 1993 [viz Brokl et al. 2001]. O něco obecnější formulace se pak objevuje ve výzkumech vycházejících z dat projektu *Indicators of Local Democratic Governance*, které organizuje budapešťská The Local Government and Public Service Reform Initiative (LGI) při Open Society Institute. Na souvislosti mezi kategoriemi „trustee“ a „delegate“, členství ve straně, orientací na lokální či národní zájmy a další proměnné na příkladech Bulharska, Estonska a Maďarska se zaměřil Franek [2005].

Namátková kontrola spíše napovídá, že přinejmenším v některých případech šlo o nedůslednou odpověď. Jinými slovy, může jít o odraz poměrně běžného jevu, kdy jsou zvoleni kandidáti z čela tabulky, ale v pozmeněném pořadí. Pakliže se takto zvolený zastupitel označí za „preferenčního“, dochází tím ke snížení validity odpovědi. A odpověď na výše uvedené otázky? Mezi nezávislími uváděli zvolení díky preferenčním hlasům relativně častěji ti, kteří se cítili delegáty voličů. U bezpartijních stejný vztah platil pouze v menších obcích. Konečně nejmenší zastoupení „preferenčních mandátů“ uváděli členové politických stran, tj. skupina, která se k typu „trustee“ kloní méně často a relativně častěji dává přednost mínění politické strany.

Výhled do budoucnosti

Z pohledu teorie demokracie je někdy jako problematické vnímáno to, když velká část reprezentantů nechce obhajovat svůj mandát v nadcházejících volbách.²¹ Vždyť řada koncepcí staví na předpokladu, že politik své jednání přizpůsobuje tomu, že chce být znovu zvolen. Opačný přístup, tzn. volba dobrovolného odchodu z volební soutěže je jedním z příkladů sebeselekce, která také může podstatně ovlivnit složení zastupitelských sborů. Názory na to, co budou dělat místní zastupitelé, až jim vyprší jejich mandát, zda počítají s tím, že budou znovu kandidovat, se objevovaly už ve studiích raných stadií obnovené místní samosprávy [viz Offerdal et al. 1996]. Otázka pokládaná zastupitelům vycházela ze tří typů ambicí, jak je rozlišil Schlesinger [1966]: 1) diskrétní (odchod z politiky), 2) statická (obhajoba současné pozice) a 3) progresivní (postup na významnější post). Respondenti v mezinárodním šetření MAELG mohli navíc zvolit jednu ze dvou možností progresivní kariéry: „rád/a bych pokračoval/a ve své politické kariéře na vyšším politickém postu na lokální úrovni“²² nebo „rád/a bych pokračoval/a ... na regionální či národní úrovni“.

Nadpoloviční většina ze všech tří skupin zastupitelů z obou velikostních skupin obcí uvedla, že by si po skončení volebního mandátu přála pokračovat v dráze zastupitele (viz tabulka 5). Odchod z aktivní politiky plánují častěji zastupitelé z menších obcí. Nejvýznamnější rozdíly mezi členy stran a nestraníky jsou spojeny se zastoupením progresivních ambicí. Zvláště ve větších městech si podle očekávání postup na vyšší pozice kladou za cíl výrazně častěji členové

²¹ Odlišný a originální výklad nabídli Aars a Offerdal [Aars, Offerdal 1998] na základě srovnání obměn místních reprezentací v Norsku a Finsku. Relativně vysokou míru odmítnutí znovu kandidovat v norských obecních volbách nevysvětlují jako pro demokracii nebezpečnou. Pohled na to, kdo se v tamní lokální politice pohybuje, otvírá naopak pozitivní interpretaci. Rotace na volených postech může přispět k difúzi politických kompetencí, která dostává lokální politickou elitu pod silnější kontrolu občanů.

²² V českých podmínkách si takový postup lze představit jako zvolení do obecní rady, získání postu starosty či jeho zástupce.

politických stran.²³ O politické kariéře na regionální či národní úrovni uvažuje přibližně desetina členů stran, z bezpartijních a zvláště nezávislých jen jedinci. Nestráníkům v úvahách o nadlokální kariéře jistě brání fakt, že legislativa omezuje volební soutěž o mandáty v regionálních samosprávách a Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR na registrované politické strany.

Shrnuto, podobně jako v případě sociodemografických charakteristik, tak i z hlediska politických proměnných mají k sobě častěji blíže bezpartijní a nezávislí. Poměrně dobře lze zobecnit, že se kandidující nestráníci (tj. nezávislí i bezpartijní) dostávají do zastupitelstev častěji díky „preferenčním“ hlasům voličů. V případě konfliktu zájmů však jen zřídka dávají přednost mínění voličů či strany, která je nominovala. Oproti členům politických stran výrazně častěji nehodlají obhajovat svůj mandát, případně omezují své ambice na udržení současné pozice.

Shrnutí

Literatura zabývající se místními reprezentacemi věnuje prostor nejen roli politických stran v lokální politice, ale také více či méně úspěšným nestránickým subjektům či jednotlivcům, již jsou obvykle spojeni s termínem nezávislí. Existují různé pokusy vymezit míru nezávislosti [Reiser 2008: 285] či vytvořit typologii nezávislých kandidátů a jejich sdružení [viz např. Jüptner 2008; Copus et al. 2009]. Tato studie sledovala jinou cestu. Po přiblížení situace politických stran, nezávislých kandidátů a jejich sdružení v lokálních volbách v České republice srovnávala tři skupiny zastupitelů: 1) členy politických stran, které jsou aktivní na národní úrovni, 2) bezpartijní zastupitele zvolené na kandidátkách těchto politických stran a 3) zastupitele nezávislé, zde definované jako nestráníci zvolení buď samostatně, či za lokální politické subjekty.

Čeští zákonodárci úpravami volebního zákona ztížili vstup nezávislých a jejich sdružení do lokální politiky. Podobně je tomu v případě uskupení s menší podporou voličů. Přesto během 20 let od prvních komunálních voleb v ČR vzrostl podíl nezávislých a jejich sdružení v obecních zastupitelstvech a naopak klesl podíl zástupců hlavních parlamentních stran. Perspektiva souboje politických stran a nezávislých přehlíží fakt, že v širokém intervalu středně velkých obcí (cca od 3 do 50 tisíc obyvatel) tvoří podstatnou část reprezentantů bezpartijní, kteří podobně jako nezávislí nejsou členy politických stran, zato s nimi sdílejí společné kandidátní listiny. Až ve větších, obvykle statutárních městech obsazují hlavní parlamentní strany většinu míst na kandidátkách do obecních voleb svými členy.

²³ Také Kjaer [Kjaer 2006] při zkoumání politických kariér evropských starostů poukázal na to, že mezi straníky jsou progresivní ambice zastoupeny ve vyšší míře než mezi bezpartijními. Ovšem čeští starostové se ke snaze získat v budoucnosti významnější politické pozice přihlašovali relativně velmi často (36 % oproti 14 % v celém souboru) i přes fakt, že mezi nimi byl nízký podíl straníků. Méně jich bylo jen mezi maďarskými a polskými starosty.

Jak z hlediska sociodemografických ukazatelů, tak z pohledu politické kariéry, orientace a výhledů se častěji ukázaly větší rozdíly mezi členy politických stran na jedné straně a nezávislými a bezpartijními na straně druhé. V první ze sledovaných oblastí patřily k nejvýraznějším rozdíly v podílech vysokoškoláků, učitelů a představitelů svobodných povolání (lékaři, právníci), a to vždy v neprospěch členů politických stran. U politických proměnných se členové stran liší nejvýrazněji umístěním na levo-pravé škále, nižším zastoupením tzv. preferenčních zastupitelů, vyšší deklarovanou loajalitou ke straně v případě názorového konfliktu a vyšším podílem těch, kteří by rádi pokračovali ve své politické kariéře na významnějších postech.

Zvláštní pozornost zasluží ty charakteristiky, v nichž se nezávislí na jedné straně výrazněji odlišují od členů politických stran a bezpartijních na straně druhé. Za prvé, mezi nezávislými tvoří větší podíl ženy (více než třetina versus necelá čtvrtina u zbývajících). Za druhé, členové stran a bezpartijní z měst nad deset tisíc obyvatel mají za sebou výrazně častěji zkušenost s členstvím v předlistopadové KSČ než nezávislí (čtvrtina versus sedmina). Hypoteticky vzato, pokud by se prosadily snahy o omezení vlivu nezávislých, vzrostl by nejspíše dočasně podíl předlistopadových členů KSČ mezi zastupiteli a ještě dále by se posílil maskuliní charakter obecních reprezentací.

Pesimistická a optimistická varianta závěru

Politické strany si v České republice za dvacet let nezískaly důvěru občanů a jejich členská základna až na výjimky klesá. Nemají dost členů na to, aby obsadily většinu mandátů v zastupitelstvech menších obcí a měst. Často více z vůle voličů než sestavovatelů kandidátek se do zastupitelstev obcí dostávají nestraníční kandidáti, kteří však mnohdy nechťejí převzít větší díl odpovědnosti či alespoň obhajovat svůj mandát. Rýsuje se tak možnost uzavírání lokálních politických elit, v nichž jsou profesionální politici úzce provázáni s podnikatelskou sférou. Je na čase, aby se tato souručenství nestala jen předmětem občasného zájmu médií, ale také důkladného zkoumání.

Je tu však i možnost pozitivního závěru. Tam, kde je nabídka, dokáží voliči alespoň čas od času vzít do ruky možnosti, které jim volební systém skýtá, a zamíchat složením reprezentací jejich obcí. A třebaž zprvu nečekaná dráha obecního zastupitele se může pro některé stát přípravou pro vstup do politické strany. Existuje totiž i řada takových, kteří v minulosti překonali onen zdá se významný předěl mezi členy politických stran a nestraníky. Konkrétně jde o to, zda lze mezi zastupiteli z řad členů stran najít takové, kteří zastupitelskou kariéru nastoupili před vstupem do politické strany.²⁴

²⁴ Průřezová data, která jsou k dispozici, nemohou doložit, zda šlo o dráhu od bezpartijního k členovi, či od nezávislého k členovi.

Odpověď na otázku je možné vyčíst z údajů o délce zastupitelské kariéry a době prvního vstupu do strany, a to za přijetí předpokladu, že kariéra zastupitele je kontinuální. Jak v menších obcích, tak ve větších obcích vstoupilo do některé z politických stran bezmála 10 % zastupitelů až po té, co už bylo zvoleno zastupiteli. Jen v ojedinělých případech se našli takoví jedinci mezi zastupiteli, kteří do politické strany vstoupili před rokem 1990. Jinými slovy, nebýt zátěže členství v bývalé KSČ, mohlo by jít ještě o větší podíly.²⁵ Ne všichni uvedli, ke které straně v současnosti patří. Z těch, co tak učinili, největší část tvořili členové ODS. Co do podílů nově vstoupivších na celkovém počtu členů je pořadí u největších stran následující: KDU-ČSL, ODS, ČSSD a s odstupem KSČM. Zdá se, že existuje určitý potenciál k získání členů mezi bezpartijními či dokonce nezávislími zastupiteli.²⁶ Místní zastupitelstva se mohou stát a pro část zastupitelů se stávají prostředím sekundární politické socializace, která do politických stran přivádí nové členy. Jejich ambice nemusí mířit až do parlamentních lavic a vládních křesel, z nichž přicházejí návrhy a opatření, které mají omezit možnosti participovat na místní politice těm, již si stranickou dráhu z nějakého důvodu nevybrali. Zůstává otázkou, nakolik s touto možností politické strany pracují nebo se jí, ať už vědomě, či nevědomě, brání. I tímto směrem by bylo záhodno nasměrovat další bádání.

DAN RYŠAVÝ vyučuje na Katedře sociologie a andragogiky FF UP v Olomouci. K jeho badatelským zájmům patří výzkum lokálních a regionálních elit, spolupráce obcí a proměny různých úrovní samosprávy. Několik studií z těchto oblastí publikoval mj. v Sociologickém časopise / Czech Sociological Review.

PAVEL ŠARADÍN je docentem politologie na Katedře politologie a evropských studií FF UP v Olomouci. Odborně se zaměřuje na politické a stranické systémy České republiky, Slovenska a dalších zemí, neparlamentní politické strany, lokální a regionální politiku. Je autorem několika monografií (např. *Teorie voleb druhého řádu a možnosti jejich aplikace v České republice*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci 2008). Je spolueditorem a spoluautorem knihy *The Politics of EU Accession: Turkish Challenges and Central European Experiences*, která v roce 2010 vyšla v nakladatelství Routledge (London, New York).

Literatura

Aars, Jacob, Audun Offerdal. 1998. „Local Political Recruitment in Crisis? A Comparison of Finland and Norway.“ *Scandinavian Political Studies* 21 (3): 207–230.

²⁵ Z těch, kteří do některé z politických stran vstoupili až po roce 1989, představuje daný typ 30 % v případě zastupitelů z menších obcí a 20 % zastupitelů z větších měst.

²⁶ Nalézt lze ovšem i takové zastupitele, kteří již nejsou členy politických stran, do kterých vstoupili po roce 1989. Nejčastěji jde o bývalé členy ODS.

- Baldersheim, Harald, Michal Illner, Audun Offerdal, Lawrence Rose, Paweł Swianiewicz (eds.). 1996. *Local Democracy and the Processes of Transformation in East-Central Europe*. Boulder, CO, Oxford: Westview Press.
- Baldersheim, Harald, Michal Illner, Hellmut Wollmann (eds.). 2003. *Local Democracy in Post-Communist Europe*. Opladen: Leske+Budrich.
- Balík, Stanislav. 2008a. *Česká komunální politika v obcích s rozšířenou působností*. Brno: CDK.
- Balík, Stanislav. 2008b. *Okresy na severu. Komunální politika v okresech Šumperk a Jeseník v letech 1989–2006*. Brno: CDK.
- Balík, Stanislav. 2009. *Komunální politika. Obce, aktéři a cíle místní politiky*. Praha: Grada.
- Balík, Stanislav (ed.). 2003. *Komunální volby v České republice v roce 2002*. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy Univerzity.
- Bäck, Henry, Hubert Heinelt, Annick Magnier (eds.). 2006. *The European Mayor*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Best, Heinrich, Maurizio Cotta. 2000. *Parliamentary Representatives in Europe 1848–2000*. New York: Oxford University Press.
- Brokl, Lubomír, Zdenka Mansfeldová, Adéla Seidlová. 2001. „Vztah poslanců českého parlamentu k voličům jako problém vertikální odpovědnosti.“ *Sociologický časopis* 37 (3): 297–311.
- Bušítková, Lenka. 1999. „Známosti osobností lokální politiky.“ *Pracovní texty / Working Papers* 99:3. Praha: SOÚ AV ČR.
- Clark, Terry Nichols. 2007. „Transforming Political Systems and Political Culture: What Works? Lessons from Bogotá and Cities around the Globe.“ Pp. 39–54 in Fred Lazin, Matt Evans, Vincent Hoffmann-Martinot, Hellmut Wollmann (eds.). *Local Government Reforms in Countries in Transition*. Lanham, Boulder, CO, New York, Toronto, Plymouth: Lexington.
- Copus, Colin, Alistair Clark, Herwig Reynaert, Kristof Steyvers. 2009. „Minor Party and Independent Politics beyond the Mainstream: Fluctuating Fortunes but a Permanent Presence.“ *Parliamentary Affairs* 62 (1): 4–18.
- Čmejrek, Jaroslav, Jan Čopík. 2009. „Kontinuita a diskontinuita ve vývoji lokální politické reprezentace.“ *Acta Politologica* 1 (3): 284–304.
- Dahl, Robert A., Edward R. Tufte. 1973. *Size and Democracy*. Stanford: Stanford University Press.
- Dalton, Russell J., Martin P. Wattenberg (eds.). 2002. *Parties without Partisans. Political Change in Advanced Industrial Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- „EU sub-national governments: 2008 key figures.“ 2009/2010 Edition. [online]. Paris, Brussels: CCRE-CEMR, Dexia [cit. 2. 2. 2010]. Dostupné z: <http://www.dexia.com/docs/2009/2009_news/20091130_factsheet_UK.pdf>.
- Eulau, Heinz, John C. Wahlke, William Buchanan, Leroy C. Ferguson. 1959. „The Role of the Representative: Some Empirical Observation on the Theory of Edmund Burke.“ *American Political Science Review* 53 (3): 742–756.
- Franek, Filip. 2005. „Political Parties in Local Governance: Do Delegates Represent Local or National Interests?“ Pp. 243–274 in Gábor Soós, Violetta Zentai (eds.). *Faces of Local Democracy: Comparative Papers from Central and Eastern Europe*. Budapest: Open Society Institute.
- Hanley, Eric, Petr Matějů, Klára Vlachová, Jindřich Krejčí. 1998. „The Making of Post-Communist Elites in Eastern Europe.“ *Working papers of the research project „Social Trends“* 4. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Illner, Michal. 1992. „K sociologickým otázkám místní samosprávy.“ *Sociologický časopis* 28 (4): 480–492.
- Illner, Michal. 2001. „Formování lokálních mocenských elit se zvláštním zřetelem na úlohu starostů.“ Pp. 251–274 in Mojmír Hampl et al. *Regionální vývoj: specifika české*

- transformace, evropská integrace a obecná teorie*. Praha: PrF UK, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.
- Illner, Michal. 2006. „Velikost obcí, efektivita jejich správy a lokální demokracie.“ Pp. 15–26 in Zdenka Vajdová, Daniel Čermák, Michal Illner. *Autonomie a spolupráce: důsledky ustavení obecního zřízení v roce 1990*. Sociologické studie / Sociological Studies 06:2. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Jüptner, Petr. 2004. „Komunální koalice a politické modely.“ *Politologická revue* 10 (2): 81–100.
- Jüptner, Petr. 2008. „Local Lists in the Czech Republic.“ Pp. 21–37 in Marion Reiser, Everhard Holtmann (eds.). 2008. *Farewell to the Party Model? Independent Local Lists in East and West European Countries*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Kjaer, Ulrik. 2006. „The Mayor's Political Career.“ Pp. 75–98 in Henry Bäck, Hubert Heintel, Annick Magnier (eds.). *The European Mayor. Political Leaders in the Changing Context of Local Democracy*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Kostelecký, Tomáš. 2007. „Political Parties and Their Role in Local Politics in the Post-Communist Czech Republic.“ Pp. 121–139 in Fred A. Lazin, Matt Evans, Vincent Hoffmann-Martinot, Hellmut Wollmann (eds.). *Local Government Reforms in Countries in Transition*. Lanham, Boulder, CO, New York, Toronto, Plymouth: Lexington Books.
- Kunštát, Daniel. 2010. „Důvěra ústavním institucím a spokojenost s politickou situací v lednu 2010.“ [online]. *Tisková zpráva CVVM SOÚ AV ČR, v.v.i., Pi100129*. Praha: SOÚ AV ČR, v.v.i. [cit. 30. 1. 2010]. Dostupné z: <http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/101000s_pi100129.pdf>.
- Kyloušek, Jakub. 2008. „Analýza proměny zastupitelů na úrovni městských částí v Brně v letech 1994 až 2006.“ *Evropská volební studia* 3 (2): 202–217.
- Lebeda, Tomáš. 2009. „Komunální volby klamou. Krátké zastavení nad problematickými aspekty volebního systému pro obecní zastupitelstva.“ *Acta Politologica* 1 (3): 332–343.
- Linek, Lukáš, Štěpán Pecháček. 2006. *Základní charakteristiky členské základny KDU-ČSL*. Sociologické studie / Sociological Studies 06:6. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Linek, Lukáš, Štěpán Pecháček. 2007. „Low Membership in Czech Political Parties: Party Strategy or Structural Determinants?“ *Journal of Communist Studies and Transition Politics* 23 (2): 259–275.
- Malíková, Ludmila. 1997. „Mayors in Slovakia and their Attitudes to Changes in Self-Government.“ *Sociológia – Slovak Sociological Review* 29 (4): 405–426.
- Marada, Radim. 2007. „Paměť, trauma, generace.“ *Sociální studia* 4 (1–2): 79–95.
- Matějů, Petr, Klára Vlachová et al. 2000. *Nerovnost, spravedlnost, politika. Česká republika 1991–1997*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Nyiri, Zolt, Richard Vengroff. 2005. „The Gender Gap in Local Political Leaderships in Central and Eastern Europe.“ Pp. 79–121 in Gábor Soos, Violetta Zentai (eds.). *Faces of Local Democracy: Comparative Papers from Central and Eastern Europe*. Budapest: Open Society Institute.
- Offerdal, Audun. 2003. „Whose Mayor? Representational Roles in Local Politics.“ Pp. 273–288 in Harald Baldersheim, Michal Illner, Hellmut Wollmann (eds.). *Local Democracy in Post-Communist Europe*. Opladen: Leske+Budrich.
- Offerdal, Audun, Dan Hanšpach, Andrzej Kowalczyk, Jiří Patočka. 1996. „The New Local Elites.“ Pp. 105–140 in Harald Baldersheim, Michal Illner, Audun Offerdal, Lawrence Rose, Pawel Swianiewicz (eds.). *Local Democracy and the Processes of Transformation in East-Central Europe*. Boulder, CO, Oxford: Westview Press.

- Outlý, Jan. 2004. „Volby do zastupitelstev v obcích – vývoj a souvislosti.“ Pp. 11–45 in Pavel Šaradín, Jan Outlý (eds.). *Studie o volbách do zastupitelstev v obcích*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Phillips, Anne. 1995. *The Politics of Presence*. Oxford: Clarendon Press.
- Pitkin, Hanna F. 1972. *The Concept of Representation*. Berkeley, Los Angeles, London: The University of California Press.
- Reiser, Marion. 2008. „Conclusion: Independent Local Lists in East and West European Countries.“ Pp. 277–294 in Marion Reiser, Everhard Holtmann (eds.). *Farewell to the Party Model? Independent Local Lists in East and West European Countries*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Reiser, Marion, Everhard Holtmann (eds.). 2008. *Farewell to the Party Model? Independent Local Lists in East and West European Countries*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Ryšavý, Dan. 2004. „Obecní volby ve Filipově.“ Pp. 58–72 in Josef Kandert (ed.). *Jihomoravský venkov po socialismu. Filipovsko na konci devadesátých let 20. století*. Praha: MATFYZPRESS.
- Ryšavý, Dan. 2006. „Komunální je komunální a velká je velká! K hypotéze politizace lokálních politických elit.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 42 (5): 953–970.
- Ryšavý, Dan. 2007. „Regionální politické elity – zrod, charakter a důsledky.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 43 (5): 993–1016.
- Ryšavý, Dan. 2009a. „Kvalita výzkumů ve správě věcí veřejných: příklady šetření městských zastupitelů a klientů městských úřadů.“ *Data a výzkum – SDA Info* 3 (2): 171–185.
- Ryšavý, Dan. 2009b. „Čeští lokální politici 20 let po tranzici.“ Pp. 159–173 in Ladislav Cabada, Helena Hricová (eds.). *IV. Kongres českých politologů Plzeň, 9.–10. 9. 2009*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni.
- Saxonberg, Steven. 2003. *The Czech Republic before the New Millennium: Politics, Parties and Gender*. New York: Columbia University Press.
- Schlesinger, Joseph A. 1966. *Ambition and Politics: Political Careers in the United States*. Chicago: Rand McNally.
- Soukup, Petr, Ladislav Rabušic. 2007. „Několik poznámek k jedné obsesi českých sociálních věd – statistické významnosti.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 43 (2): 379–395.
- Steyvers, Kristof, Herwig Reynaert. 2006. „‘From the Few are Chosen the Few...’ On the Social Background of European Mayors.“ Pp. 43–73 in Henry Bäck, Hubert Heinelt, Annick Magnier (eds.). *The European Mayor. Political Leaders in the Changing Context of Local Democracy*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Surazska, Wisla. 1996. „Local Revolutions in Central Europe, 1990 to 1994: Memoirs of Mayors and Councilors from Poland, Slovakia, and The Czech Republic.“ *Publius: The Journal of Federalism* 26 (2): 121–140.
- Swianiewicz, Paweł, Adam Mielczarek. 2005. „Parties and Political Culture in Central and Eastern European Local Governments.“ Pp. 13–78 in Gábor Soós, Violetta Zentai (eds.). *Faces of Local Democracy: Comparative Papers from Central and Eastern Europe*. Budapest: Open Society Institute.
- Šaradín, Pavel. 2004. „Volební účast ve volbách do obecních zastupitelstev v ČR.“ *Středoevropské politické studie* [online] 6 (2–3) [cit. 5. 2. 2010]. Dostupné z: <<http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=198>>.
- Šaradín, Pavel, Jan Outlý (eds.). 2004. *Studie o volbách do zastupitelstev v obcích*. Olomouc: Univerzita Palackého.

- Tuček, Milan. 1996. „Vytváření nové elity.“ Pp. 154–167 in Pavel Machonin, Milan Tuček et al. *Česká společnost v transformaci*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Vajdová, Zdenka, Kateřina Bernardyová. 2003. *Výzkum „Politici představitelé evropských měst“ neboli Evropský starosta (číselník výzkumu)*. Praha: SOÚ AV ČR.
- Vajdová, Zdenka, Daniel Čermák, Michal Illner. 2006. *Autonomie a spolupráce: důsledky ustavení obecního zřízení v roce 1990*. Sociologické studie / Sociological Studies 06:2. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Vajdová, Zdenka, Michal Illner. 2004. „Starostové českých měst o problematice územní veřejné správy.“ Pp. 59–66 in Jiří Grospič, Lenka Vostrá (eds.). *Reforma veřejné správy v teorii a praxi; sborník z mezinárodní konference*. Plzeň: Aleš Čeněk.
- Valeš, Lukáš. 2007. *Zrod demokratických politických systémů okresů Klatovy, Domažlice a Tachov a jejich vývoj v 90. letech 20. století*. Plzeň: Aleš Čeněk.
- Vinopal, Jiří. 2006. „Empirická přístupnost levo-pravé politické orientace.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 42 (1): 129–147.